

CONSTANTINE THE GREAT, THE RESTORER OF EMPIRE'S MORALITY

Mircea Cristian Pricop

PhD., Reverend Confessor at „Saint Apostle Andrew” Faculty of Theology,
„Ovidius” University of Constanța*

Abstract: Constantine the Great, like emperor Augustus, to whom he hardly tried to resemble (and look like), in the desire to give live to a fair, moral and just system, starting with the very example of the imperial family, had become the prisoner of his own laws. It was, nevertheless, his personal cross, that he undertook with pain and responsibility, but he carried it to the end, without compromise.

Keywords: Constantine the Great, Roman Empire, Christianity, Church, morality.

IV. Ascensiunea unui titan

Flavius Valerius Constantinus s-a născut în jurul anului 280 la Naissus (azi orașul Niș, în Serbia), în străvechea regiune Dardania, dioceza Dacia Mediterranea, în familia modestă a ofițerului Constanțiu, pe numele său întreg Caius Flavius Valerius Constantius, poreclit Chlorus („Blondul”) (+306) și al soției sale Flavia Iulia Elena (+327), proprietara unui han în localitate.

După ce tatăl său este numit cezar al Occidentului de către Dioclețian, în anul 293, tânărul Constantin, însoțit probabil și de mama sa, este luat la curtea lui Dioclețian din Nicomidia unde a rămas mai bine de 10 ani, acordându-i-se cea mai bună pregătire culturală, politică și militară.

Imitându-și tatăl, Constantin intră de tânăr în cariera armelor, fiind detașat ofițer la frontiera Dunării de Jos, cea mai periculoasă graniță a Imperiului, pe care a ajuns să o cunoască foarte bine, fapt care îi va folosi în campaniile de mai târziu. Îl însoțește pe Dioclețian în campania împotriva răsculaților din Egipt, între 295 și 297, participând la asediul Alexandriei.

Un fapt care l-a marcat – după cum a mărturisit el însuși - este declanșarea persecuțiilor anti-creștine inspirate de crudul împărat Galerius, în special a celei din 303, când sub falsul pretext că ar fi intenționat să incendieze palatul din Nicomidia, creștinii sunt supuși uneia dintre cele mai grele prigoniri. Se explică ușor dezgustul militarului, familiarizat cu disciplina morții în luptă, față de o societate degenerată, capabilă să ucidă persoane nevinovate (inclusiv prunci) în numele „bunei guvernări”, capabilă să încalce, fără nici o urmă de conștiință morală, legea atunci când nu putea dovedi fărădelege la creștini și, nu în ultimul rând, să generalizeze calomnia (asasinatul moral) împotriva celor ce au întors spatele degradării pentru a îmbrățișa o viață morală și frățească în Hristos. Atunci se pare că a avut loc o primă furtună de conștiință a celui ce va deveni ulterior „cel întocmai cu Apostolii”.

În 305, Dioclețian și Maximian abdică din funcțiile de augusti. Imperiul ajunge sub conducerea lui Galerius și Constanțiu ca augusti, ajutați de Maximin Daia și de Severus ca și cezari. Constantin este exclus, prin intrigile lui Galerius, din noua tetrarhie, fiind reținut ca ostatic la curtea acestuia. Tot în 305, Galerius îl trimite pe Constantin la Dunăre într-o expediție extrem de dificilă împotriva carpilor și goților. În ciuda așteptărilor lui Galerius, Constantin se întoarce biruitor.

* Doctor, Preot Spiritual al Facultății de Teologie „Sfântul Apostol Andrei”, Universitatea „Ovidius” Constanța.

În 306, pe cînd se întorcea dintr-o expediție împotriva triburilor de picti din Scoția, Constanțiu se îmbolnăvește și, presimțindu-și sfîrșitul, îi scrie lui Galerius rugîndu-l să-i permită lui Constantin să-l viziteze. Galerius acceptă formal, însă, imediat după plecarea lui Constantin, trimite o echipă de oameni de încredere cu porunca de a-l aduce înapoi pe tînărul rival, preferabil mort. Cunoscînd bine firea lui Galerius, Constantin își ia măsurile de precauție pentru a nu se lăsa prins, astfel încît ajunge în cele din urmă la Eboracum (York), unde, la 25 iulie 306, după moartea tatălui său, este proclamat împărat de către armată.

Tetrarhia, respectiv împărțirea guvernării Imperiului în patru părți, conduse de doi auguști ajutați de doi cezari, care să se sprijine reciproc în lupta cu invadatorii, dă faliment. Se ajunge la o criză politică de proporții. În anul 310 Imperiul era condus de patru împărați rivali, fiecare cu pretenția de august, la care se mai adăugau uzurpatorul Maxențiu cu Maximian tatăl acestuia, care guvernau nelegitim peste Italia, Africa și Spania.

În 311, Galeriu moare de cancer, nu înainte de a da, probabil la presiunea lui Constantin, primul edict de libertate a creștinilor, la Serdica (Sofia, Bulgaria), cu condiția ca aceștia să nu tulbure ordinea publică și să se roage pentru sănătatea împăraților. Edictul însă nu a fost respectat decît în partea occidentală a Imperiului, cu capitala la Trier (Germania), unde guverna Constantin. Licinius, care conducea pe hîrtie teritoriul uzurpat de Maxențiu și efectiv doar Pannonia și Peninsula Balcanică, deși păgân convins, se conformă fără tragere de inimă, însă doar cu scopul de a nu-l supăra pe mai tînărul său coleg. Maximin Daia, care conduce întregul Orient și Egiptul refuză deschis să aplice edictul defunctului Galeriu. Maxențiu uzurpatorul îi ura pe creștini și îi persecuta cu sălbăticie în provinciile sale. Maximian, asediat de trupele lui Constantin, se sinucisese la Massala (Marsilia) în 310.

În 312, după ce în prealabil încheie cu Licinius un pact de întraajutorare, Constantin atacă Italia prin nord, ocupînd întregul teritoriu de pînă la Roma. Comportamentul blînd și cumpătat al tînărului general (Constantin avea în acel moment 32 de ani) a obținut simpatia întregii populații, care se săturase de tirania și de fiscalitatea excesivă a lui Maxențiu. Bătălia finală cu Maxențiu s-a dat la Podul Șoimului (Pons Milvius), la nord de Roma, pe 28 octombrie 312. În urma revelației pe care a avut-o în ajunul bătăliei, despre care vom istorisi pe larg mai jos, Constantin impune ca stindarde ale oștii sale Sfînta Cruce și monogramul hristic. În timpul luptei, Maxențiu își pierde viața, iar Constantin rămîne singur stăpîn al Ocidentului. Intrînd victorios în Roma, Constantin încalcă deliberat tradiția de a aduce jertfă în templul lui Jupiter de pe Capitoliu, preferînd să se întîlnească cu Sfîntul Silvestru, episcopul Romei, față de care va păstra o sinceră prietenie.

La începutul lui februarie 313, Constantin și Licinius se întîlnesc la Milano pentru a perfecta căsătoria celui din urmă cu Constanța, sora lui Constantin. Cu această ocazie, Constantin îi impune, ca și condiție obligatorie lui Licinius, eliberarea generală a creștinilor și a cultului lor, retrocedarea bunurilor bisericești și a averilor personale confiscate de la creștini în timpul persecuțiilor. Licinius, un păgân fanatic, avea nevoie de sprijinul lui Constantin în viitoarea sa campanie împotriva Orientului condus de Maximin Daia, astfel încît semnează actul ce va purta de acum înainte numele/renumele de Edictul de la Milano.

Maximin Daia se grăbește să cîștige neutralitatea lui Constantin în iminentul conflict astfel încît impune, cel puțin la nivel formal, implementarea precizărilor edictului de la Milano și în provinciile sale. Constantin mizase pe acest lucru și, dovadă că interesul său era salvarea creștinilor, nu va interveni în lupta dintre cei doi împărați din Orient.

După ce Licinius îl învinge pe Maximin, în august 313, își dă pe față falsitatea și cruzimea, ucigînd pe rudele și pe demnitarii fostului împărat. Inclusiv nevinovații au fost exterminați. Astfel, Licinius omoară pe soția și pe copiii lui Galerius, prietenul care-l făcuse împărat, pe urmașii împăraților Maximin și Severus, chiar și pe Prisca, văduva împăratului Dioclețian, care trăiseră pînă atunci ca particulari și nu se implicaseră în politică. Mai mult decît atît, instigă și sprijină cu oaste, împotriva lui Constantin, pe doi uzurpatori: Bassianus și

Valens. După ce îi înfrânge pe amândoi, Constantin atacă pe Licinius în 314 și îl înfrânge în două bătălii (Cibalae, în Pannonia și Campus Ardiensis, în Tracia). Licinius cedează, cu ocazia păcii încheiate, Peninsula Balcanică lui Constantin, mai puțin dioceza Traciei (în care era inclusă și Scythia Minor-Dobrogea).

În anul 316, Constantin mută capitala imperială la Serdica (Sofia), puternic centru traco-roman, despre care va spune: „*Serdica este Roma mea*”¹.

Între 317 și 324, invidios pe simpatia pe care creștinii din Răsărit o purtau față de Constantin, Licinius ia o serie de măsuri constrângătoare la adresa lor (printre care și obligarea creștinilor de a separa cultul pe sexe și de a avea un cler feminin, după modelul cultelor păgâne). Refuzul Bisericii de a se conforma a dus la persecuții grave, fapt care a atras o declarație de război din partea lui Constantin. În urma bătăliei decisive de la Chrysopolis, din 18 septembrie 324, Licinius cade prizonier, însă este grațiat de Constantin la rugămintea împărătesei Constanța, cu condiția ca acesta să se retragă din viața publică. După o lungă criză politică, Imperiul avea din nou un singur împărat.

În ciuda clemenței ce i s-a arătat, Licinius pregătește din Tesalonic (unde i se fixase domiciliu obligatoriu), prin corespondență scrisă cu populația de la Dunăre, un complot împotriva lui Constantin, astfel că, în 325, este judecat și executat. Ca unic împărat, Constantin a domnit între 324 și 337.

V. Convertire sau necesitate politică?

Convertirea împăratului „*cel întocmai cu Apostolii*” și hotărîrea sa fermă de a proteja Creștinismul, trebuie privite ca un complex decisiv de acțiuni care au colaborat la împăcarea istorică dintre Statul roman – mai înainte aprig prigonitor – și Biserica creștină. Dintre aceste acțiuni care au influențat atitudinea conciliantă și chiar favorizantă a lui Constantin cel Mare am putea enumera puternica personalitate a împărătesei Elena, mama sa, o ardentă mărturisitoare a credinței creștine, atitudinea tatălui său – Constantius Chlorus, care se manifesta printr-o bunăvoință tacită față de Biserică, ororile la care erau supuși creștinii și pe care tânărul Constantin le urmărise pe când era ostatic la curțile lui Dioclețian și Galerius – după cum el însuși a mărturisit mai târziu². „*Nici un suveran în istorie poate că nu merită mai mult titlul de « Mare » ca în cazul lui Constantin, deoarece în 15 ani el a luat două decizii care au modificat viitorul lumii civilizate. Prima a fost adoptarea creștinismului drept religie oficială a Imperiului Roman. A doua a fost transferul capitalei acestui Imperiu de la Roma la Constantinopol*”³.

Cert este faptul că această convertire a împăratului roman a însemnat o acțiune de lungă durată, petrecută în etape. De fapt, Constantin cel Mare a devenit cripto-creștin din momentul revelației din 312 și s-a menținut în această poziție – care a fost cea mai utilă pentru Biserică – pînă în momentul apropiat morții sale (**22 mai 337**), când – după informația lui Eusebiu de Cezareea, urmată de opinia celor mai mulți cercetători – ar fi fost botezat de către Eusebiu de Nicomidia⁴. Din această cauză, a moderației și a discreției sale, împăratul a

¹ A.Piganiol, *L'empereur Constantin*, Paris 1932, p.109.

² Ion Barnea, Octavian Iliescu, *Constantin cel Mare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p.27.

³ Pr. Dr. Emanoil Băbuș, *Bizanțul – istorie și spiritualitate*, Ed. Sophia, București, 2003, p. 15.

⁴ Potrivit consemnărilor Sfântului Teofan Mărturisitorul, botezul lui Constantin are loc în anul 315, la Roma, fiind oficiat, în secret, de către însuși episcopul Silvestru. Informația, promovată de Eusebiu de Cezareea (un adept al arianismului moderat), a botezului pe patul de moarte, oficiant fiind Eusebiu de Nicomidia, sperjurul de la Niceea ajuns între timp șeful partidei ariene, deși susținută de majoritatea savanților moderni, poate fi suspectată de lipsă de obiectivitate, întrucît istoricul bisericesc Eusebiu de Cezareea avea interesul prozelitist de a transmite lumii o „*image ariană*” a împăratului Constantin. Asupra acestei concepții vezi: Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, Ed. Basilica, București, 2012, trad. Mihai Țipău, pp. 40-41.

fost chiar acuzat de către unii istorici fie de sincretism, fie de atitudine duplicitară față de Creștinism.

Trebuie să înțelegem, însă, că păgânismul în timpul domniei lui Constantin se menținea încă în rîndul majorității populației Imperiului și (în virtutea obiceiurilor de a persecuta Biserica, pe care le avuseseră înaintașii săi la tron) ostilitatea față de creștinism era o idee dragă mulțimii însetate de sânge, în special în partea Orientală și a Africii, unde politica adoptată de către ultimii persecutori își găsea sprijin în nobilimea păgână și în slujitorii zeilor.

De aceea, menținerea convingerilor sale creștine la un anumit nivel ermetic, a însemnat pentru Împăratul Constantin o metodă de a sprijini Biserica – și a efectuat din plin lucrul acesta – prin postura neutralității conducătorului statului reușind să înăbușe un posibil conflict cu păgânismul refractar.

Adevăratul motiv al hotărîrii de a înlocui „păgânismul” său (Constantin arătase pe cînd era Cezar, credința în zeul Soare) cu Creștinismul, a fost, după cît se pare, viziunea avută în timpul campaniei împotriva tiranului Maxențiu.

Unii savanți, dintre care amintim pe Mircea Eliade, consideră că imaginea lui *Deus Sol Invictus* (Soarele Nebiruit) reprezenta pentru Constantin doar un simbol al lui Dumnezeu, spre deosebire de împăratul Aurelian (270 – 275) care făcuse din divinitatea siriană ce personifica soarele cea mai importantă figură a panteonului, dorind chiar să impună o teologie solară, de structură monoteistă, în dorința de a asigura unitatea Imperiului: „...Spre deosebire de Aurelian, pentru care *Sol Invictus* era zeul suprem, Constantin considera soarele drept simbolul cel mai desăvîrșit al lui Dumnezeu. Subordonarea Soarelui în fața Dumnezeului Suprem a fost probabil prima consecință a convertirii sale la Creștinism: dar ideea era deja exprimată de neoplatonicianul Porphyry”⁵.

Împăratul Constantin cel Mare, după izbucnirea conflictului cu uzurpatorul Maxențiu, în 312⁶ s-a îndreptat pe neașteptate asupra Italiei, repurtînd victorii strălucite asupra cetăților și contingentelor militare subordonate rivalului său. Bazîndu-se pe superioritatea numerică a armatei sale, Maxențiu întîmpină la nord de Roma trupele constantiniene, la Podul Șoimului.

Biruînța uimitoare, în urma căreia Constantin rămîne singur stăpîn al Occidentului, este pusă de către istoricii care au consemnat-o, pe seama unui fapt minunat petrecut în noaptea sau în ziua care au precedat bătălia. Lactanțiu afirmă că, în vis, împăratul a primit poruncă dumnezeiască de a însemna scuturile soldaților săi cu „**caeleste signum Dei**”⁷, drept pentru care a doua zi a poruncit imprimarea monogramului hristic pe arme⁸. Eusebiu din Cezareea completează informațiile lui Lactanțiu susținînd că în realitate au existat două vedenii. Una, întîmplată pe timp de zi, în Galia, pe cînd armata mărșăluia spre Italia, constă în apariția Crucii deasupra soarelui, pe cer, în fața lui Constantin și a întregii oștiri, alături de cuvintele „**τοῦτω νικᾷ**” sau „**Hoc Signo victor eris**”: „**prin aceasta vei învinge**”⁹. A doua viziune a avut loc noaptea, cînd Hristos i S-a arătat lui Constantin poruncindu-i să facă un steag (**labarum**) pe care să se afle semnul Sfîntei Cruci. Steagul era împodobit cu o coroană în care se afla înscris hrismonul, iar în partea de jos a steagului se aflau busturile împăratului și ale fiilor săi¹⁰.

⁵ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. II, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, trad. Cezar Baltag, p. 396.

⁶ Ion Barnea, Octavian Iliescu, *Op. cit.*, p.33.

⁷ Lactantius *De mortibus persecutorum* (44, 5) *apud* Ion Barnea, Octavian Iliescu *Op.cit.*, p.35.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Ion Barnea, Octavian Iliescu, *Op. cit.*, p.35.

¹⁰ Eusebiu din Cezareea *op.cit.*(1,29-31).

Deși a fost contestată, mai ales de către raționaliștii protestanți, atât informația lui Lactanțiu cât și cea din lucrarea lui Eusebiu,¹¹ sigure sunt în schimb acțiuni ulterioare bătăliei cu Maxențiu, care aduc totuși ideea unei reconsiderări a textelor celor doi apropiați ai împăratului (Lactanțiu era preceptorul fiului cel mare al lui Constantin, Crispus, iar Eusebiu se număra printre prietenii intimi ai împăratului).

Aceste acțiuni confirmă o schimbare reală petrecută în ajunul luptei de la Pons Milvius, în tabăra constantiniană. Astfel, imediat după obținerea victoriei, intrând în Roma, Constantin refuză să jertfească lui Jupiter la Capitoliu și mai mult, poruncește ca în mâna statuii sale ridicate în for, al cărei cap se mai păstrează și astăzi, să se pună, „*τοῦ σωτηρίου τρόπαιον παθούς*” „**trofeul patimii mîntuitoare**”,¹² semnul Sfintei Cruci, spunându-le senatorilor: „*Prin acest semn mîntuitor, dovada adevăratei puteri, eu am eliberat orașul vostru scăpîndu-l de jugul tiranului și am redat Senatului și poporului Romanilor vechea glorie și strălucire*”¹³.

O altă dovadă a veridicității afirmațiilor celor doi autori contemporani lui Constantin cel Mare, reprezintă apariția primelor simboluri creștine pe monedele emise din porunca împăratului precum și pe unele medalii apărute în anii imediat următori victoriei de la Pons Milvius: 312-313, 315 și 317¹⁴. Primul simbol creștin este tocmai **Crucea monogrammatică** apărută în vedenia lui Constantin. Tot de pe medalii și monede observăm faptul că Sfînta Cruce împodobește coiful împăratului Constantin cel Mare și scutul fiului său Crispus¹⁵, dovadă că, într-adevăr, coifurile și scuturile armatei lui Constantin fuseseră însemnate cu hrismonul.

Putem să afirmăm că însemnarea scuturilor și a coifurilor cu simbolul hristic, dar mai ales înființarea acelor stindarde purtătoare de cruce, în tabăra lui Constantin au mai putut avea și alt rol, pe lângă cele prezentate mai sus.

După cum știm, armata lui Maxențiu era alcătuită din legiunile italiene și africane, în care activau numeroși creștini. Printre cei 170000 de infanteriști și 18000 de cavaleri¹⁶ aflați în subordinea lui Maxențiu, persecutor aprig al Creștinismului, se aflau ofițeri și soldați creștini tăinuți care la nevoie și-ar fi dat viața pentru mărturisirea lui Hristos, după modelul miilor de frați mucenici din Roma și împrejurimile ei, precum și din Africa.

În timpul luptei, văzînd Crucea lui Hristos purtată de legiunile lui Constantin, prezentă pe coiful împăratului însuși și pe armele ofițerilor și soldaților săi, creștinii din oștirea adversă au refuzat să lupte împotriva Celui pentru Care ar fi fost gata să se jertfească la orice clipă, preferînd să moară înfruntîndu-și tiranul, cu ochii înlăcrimați și mulțumind Atotputernicului Mîntuitor pentru minunea de a vedea Crucea martirilor, Crucea morții și a învierii, Crucea vieții veșnice și a biruinței asupra diavolului, după trei sute de ani de tainică ședere, înălțată, luminoasă, deschisă oricărei priviri, fără ascunzișuri, iar cel ce le aducea mesajul **cunoscut numai comunității fraților**, hrismonul, împăratul Constantin cel Mare, îi vestea că el și fiii săi aparțin acestei comunități, fiindu-le coreligionari.

VI. Conștiința neadormită a Bisericii

¹¹ H.Gregoire în *Byzantion* XIII,1938, fasc. 2, pp.561-583 și XIV,1939, fasc. 2, pp.341-351; A.Piganiol *L'empereur Constantin*, Paris 1932,pp.65-75; J.Vogt *Constantinus der Grosse* în R.A.C. III, 1957,col.320-325; Ion Barnea,Octavian Iliescu *op.cit.*p.36.

¹² Ion Barnea,Octavian Iliescu *Op.cit.*pp.35-36.

¹³ Eusebiu din Cezareea, *Historia Ecclesiae*, IX, 9.

¹⁴ Ion Barnea, Octavian Iliescu, *Op. cit.* pp.36 și 134-135.

¹⁵ *Ibidem*, p.135.

¹⁶ *Ibidem*, p.33.

Mai presus de impresionantele eforturi de a readuce unitatea, pacea și prosperitatea în Imperiul măcinat pînă atunci de dezbinări și războaie civile, demersuri care pot fi asociate unei împletiri între conștiința creștină incontestabilă a viteazului împărat și pragmatismul acestuia izvorît din necesitatea politică, se află argumentele spirituale care au stat la baza noilor legi constantiniene. Pe lîngă marile sale realizări în plan politic, militar și urbanistic, mai puțin știute sunt preocupările sale foarte serioase în **domeniile social și moral**.

Reformele juridice care au stat la baza unei adevărate revoluții în dreptul roman, conținînd măsuri dictate exclusiv de o gîndire creștină, nu au fost rodul unor necesități de moment și, prin urmare, efectele lor au depășit cu mult orice anticipație a vremii lor. Dacă astăzi nu se poate aduce în discuție nici o tema de istorie a dreptului fără raportarea sa la cele două monumente ale gîndirii juridice (*Codul lui Teodosie* și *Codul lui Justinian*) trebuie să știm că acestea, la rîndul lor, sunt adînc înrădăcinate în gîndirea împăratului Constantin.

Se poate spune că lui i se datorează unele dintre cele mai luminate măsuri legislative. Astfel, încă din 316, el emite o lege care permitea eliberarea sclavilor în biserică, în fața episcopului. Uciderea premeditată a sclavului de către stăpîn este calificată, în premieră, ca asasinat, fiind pedepsită cu cea mai mare asprime. Împărțirea familiei sclavului la mai mulți stăpîni este cu desăvîrșire interzisă. Se interzicea, sub pedeapsa cu moartea, sechestrarea vitelor sau a sclavilor în contul datoriilor neplătite.

Un cetățean creștin putea face apel la judecata episcopului de care aparținea, renunțînd la cea a tribunalului laic, pentru cauze civile și penale care nu puneau în pericol siguranța statului. Orice cetățean roman putea solicita azil Bisericii, forțelor de coerciție fiindu-le interzis să îl urmărească pe acesta în spațiile sacre. Desigur, dacă acesta ar fi comis mai departe fărădelegi și în spațiul consacrat, dreptul de azil era anulat iar Biserica îl putea preda autorităților. Se înfiripa astfel dreptul la o a doua șansă pentru mii de infractori pe care i-ar fi așteptat fie detenția, fie sclavia, fie moartea. Mulți dintre răufăcătorii periculoși de odinioară au devenit cei mai respectați sfinți ai Creștinismului grație acestor prevederi pline de înțelepciune.

Adulterul, pedofilia și homosexualitatea, practici foarte răspîndite în mediile păgâne, atît laice cît și religioase, erau pedepsite cu moartea. Mai mulți cetățeni, inclusiv nobili romani, au fost pedepsiți exemplar în acest sens. Nici familia imperială nu a fost exceptată: Crispus, fiul cel mare și chiar împărăteasa Fausta, fiind dovediți ca adulteri, au fost executați, în anul 326.

Printr-o lege specială, Constantin a interzis tortura prin mutilarea feței, precum și crucificarea. Spectacolele sîngeroase cu gladiatori sau cu fiare au fost interzise ca nedemne de natura umană. Deținuților li se garanta, prin lege, dreptul de a ieși la aer în fiecare zi.

O atenție deosebită s-a acordat de către împărat familiei creștine. Părinților li s-a interzis să-și avorteze sau să-și vîndă copiii (practică păgână cu adînci rădăcini în Imperiu) iar hoții de copii erau executați. Statul roman era obligat să ofere sprijin material familiilor care n-aveau mijloace de întreținere pentru copii.

Se poate remarca astfel, o reală îmbunătățire, în sens umanitar și creștin, a existenței societății constantiniene față de perioada putrefactă a păgânismului.

BIBLIOGRAPHY

1. Barnea, Ion, Iliescu, Octavian, *Constantin cel Mare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
2. Băbuș, Pr. Dr. Emanoil, *Bizanțul – istorie și spiritualitate*, Ed. Σοφία, București, 2003.
3. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. II, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, trad. Cezar Baltag.

4. Gregoire, H., în *Byzantion*, XIII, 1938, fasc. 2, pp.561-583 și XIV,1939, fasc. 2, pp.341-351.
5. Piganiol, A., *L'emperor Constantin*, Paris 1932.
6. Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, Ed. Basilica, București, 2012, trad. Mihai Țipău.
7. Vogt, J., *Constantinus der Grosse*, în R.A.C. III, 1957, col. 320-325.